Bilingvismul dezechilibrat şi consecinţele lui

Nina ZGARDAN

Claude Hagège, în lucrarea *Halte à la mort des langues*, afirmă că, actualmente, în lume există 5000 de limbi vorbite, însă la sfârşitul sec. al XXI-lea ar putea rămâne doar 2500, deoarece în fiecare an mor cca 25 de limbi[1]. Autorul cheamă la vigilenţă, căci toate limbile sunt ameninţate, chiar şi franceza. Nu ştim în ce măsură poate fi ameninţată limba franceză, care este folosită în organismele internaţionale şi care este prezentă în multe ţări ca limbă oficială sau ca limbă de predare în instituţiile de învăţământ[2], limba franceză care este purtătoarea unei culturi universale şi care a devenit «[...] en quelques décennies, le sang de l'un des réseaux importants de la planète, la francophonie»[3]. Este adevărat că imperialismul limbii engleze este un factor redutabil, dar tot atât de adevărat este că franceza nu este o limbă «de mauvaise santé». Pericolul degradării şi al dispariţiei planează în primul rând şi în mod evident asupra limbilor din colonii sau din fostele colonii.

Toate imperiile au promovat o politică de subminare a limbilor naţionale din teritoriile ocupate, însă imperiul ţarist şi cel sovietic s-au dovedit a fi cele mai inventive în materie de deznaţionalizare.

Drama lingvistică pe care au trăit-o şi o mai trăiesc şi astăzi românii din Basarabia a început în 1812, când Rusia ţaristă a ocupat acest teritoriu dintre Prut şi Nistru. Transformată în gubernie rusească, Basarabia a fost supusă unui proces de rusificare masivă, care a durat 106 ani (1812-1918). Ruptă de la mediul ei natural de dezvoltare, limba populaţiei din stânga Prutului a intrat într-un proces de degradare care mai durează încă, căci situaţia a devenit şi mai dramatică sub a doua ocupaţie rusească – cea sovietică (1940-1991). Metodele sovietice de deznaţionalizare au fost şi mai inumane: deportări în Siberia, lagăre, lichidarea intelectualităţii, migraţiune organizată, migraţiune camuflată, stimularea căsătoriilor mixte, îndeosebi ale bărbaţilor moldoveni cu rusoaice, pentru a educa copii în spirit rusesc etc. Ceea ce se întâmplă astăzi în Republica Moldova – susţinerea tezei staliniste despre existenţa a două limbi distincte, ignorarea adevărului ştiinţific despre numele limbii vorbite pe teritoriul Basarabiei, promovarea moldovenismului antiromânesc ridicat la nivelul politicii de stat – este, de fapt, o continuare a politicii de manipulare şi de deznaţionalizare practicată în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, artificial creată, în 1924, pe teritoriul din stânga Nistrului, cu scopuri bine determinate. Decizia de atunci, de a promova graiul din stânga Nistrului drept limbă oficială a RASSM, a fost una cu bătaie lungă. Rusia nu a părăsit niciodată gândul de a se revanşa. Crearea RASSM a fost primul pas spre o nouă ocupaţie – cea sovietică. Teza stalinistă despre existenţa limbii moldoveneşti

[1] Hagège C., *Halte à la mort des langues*, éds. Odile Jacob, Mayenne, 2000, Introduction.
[2] *La coexistance des langues dans l'espace francophone, approche macrosociolinguistique*, Les presses de l'imprimerie de l'Indépendant, Château – Gontier, 2000.
[3] Broglie G., *Le mouvement des langues*, in „Positions et médias. La langue française et la francophonie", nr.20, 2002, p. 56. Revue publiée sous le patronage de l'Unesco.

BDD-V2392 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

diferită de cea română a fost aplicată şi în RSSM, formată pe baza RASSM. Şi, fiindcă tot vorbim de aşa-zisa limba moldovenească, am vrea să aducem drept exemplu câteva extrase din manualele şcolare folosite în RASSM:

- „Atomu nu-i părticică disparţâtoari şei dila urmî a materiii. Îndărăpt, şercărili o arătat cî atomurili au zâdiri alcătuită, şî di şerşetat zâdirea lor păn la urmî păn amu'ncî nu s-o putut. (*Învăţalnic pi fizâcî*, Tiraşpolea, Editura Statnică a Moldovei, 1931, p. 41.
- Prilucrarea pămîntului trebu sî cii pitrecutî cu ştiinţa şî din toati parţâli. Sămânţa trebu aleasî într'un chip osăghit, aşa numit selecţâia (*Gheografia*, Balta, Editura de Stat a Moldovei, 1929, p. 103).
- Trebu nu numa di prilucrat gruntu cu tacâmuri mai însavârşâti, da şî di'mbunătăţât pi dînsu; ca el sî dăi mai bunî roadî trebu pi dânsu di îngrăşăt. Da pintru aiasta îi trebuinşioasî industria himişeascî. (*Învăţalnic pi obşteştiinţî. Temeliile zâdirii soţâalisti*, Tiraşpolea, Editura Statnică a Moldovei, 1932).

Prin urmare, aşa era limba „standard", limba din învăţământ. Dar învăţământul este cel mai important domeniu prin care limba poate fi protejată, dezvoltată şi îngrijită. Cu părere de rău şi mai târziu, în RSSM, şcoala a fost transformată într-un instrument de subjugare lingvistică cu efect întârziat, dar eficace: reducerea şcolilor cu predare în limba română şi creşterea numărului de şcoli ruseşti, introducerea limbii ruse ca disciplină obligatorie, reducându-se orele de limbă română, crearea şcolilor mixte – adevărate surse de poluare şi de degradare a limbii române – trecerea învăţământului universitar la limba rusă etc. Şi, dacă ne gândim la faptul că limba este unul din principalele atribute ale unei comunităţi statale, ba chiar unul central, dacă ţinem cont de faptul că ea stabileşte legătura între toate aspectele vieţii sociale şi este o expresie a culturii unui stat, este lesne de înţeles care era scopul cotropitorilor: cel de a-i determina pe băştinaşi să-şi piardă conştiinţa naţională. Cu părere de rău am observat că instituţiile statale actuale şi structurile administrative postcoloniale, de la 1994 încoace, prin atitudinea lor faţă de limba statului pe care-l reprezintă, nu au luat măsuri de soluţionare a problemelor din sfera sociolingvistică. În Republica Moldova nu există o politică lingvistică de stat care să stopeze declinul limbii române. Guvernul este însă obligat să protejeze limba de stat şi să intervină dacă aceasta este ameninţată. Lingvistul Gh. Moldovan (din Chişinău), care abordează în una din lucrările sale problema tipologiei politicilor lingvistice existente, lasă să se înţeleagă că politica lingvistică a guvernului comunist din Republica Moldova nu se încadrează nici în tipul de politică lingvistică liberală, nici în cel de politică lingvistică dirijistă. În lipsa unei politici lingvistice clare, transparente, cum s-ar putea vorbi de tipologizarea ei?

La prima vedere pare că guvernul comunist de la Chişinău a adoptat o atitudine liberală, de neamestec în problemele de limbă. În ultimii ani, însă, situaţia lingvistică s-a agravat. Neamestecul capilor statului frizează iresponsabilitatea, poziţie politică ce poate avea consecinţe grave pentru limba băştinaşilor. Vestitul romanist Raimund Piotrovski (Sankt-Petersburg), care a combătut de nenumărate ori teza stalinistă despre existenţa limbii moldoveneşti, priveşte cu pesimism evoluţia limbii române în Republica Moldova. Savantul consideră că, peste câteva generaţii, limba română „este posibil să intre într-o perioadă de irlandizare", adică de dispariţie, aşa cum e pe cale de dispariţie limba irlandeză, oprimată secole de-a rândul de limba engleză. Deşi Irlanda nu mai este colonie britanică din 1949, limba acesteia, alungată din viaţa socială, a ajuns să fie

BDD-V2392 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

vorbită de un număr mic de irlandezi. Un proces asemănător se observă şi în spaţiul post-sovietic, afirma R. Piotrovski. Limba belarusă este practic moartă. Acest flagel a atins parţial şi Ucraina. Fără măsuri urgente din partea factorilor de decizie, limba română în Republica Moldova poate avea soarta limbii irlandeze şi a celei belaruse. Nu credem că preşedintele Republicii Moldova, preşedintele parlamentului şi preşedintele cabinetului de miniştri să nu ştie nimic despre dezastrul limbii majoritare din statul pe care-l conduc. Atitudinea lor iresponsabilă ne face să credem că, de fapt, există – la nivelul instituţiilor pe care ei le reprezintă – o politică lingvistică, anume una de colaboraţionism tacit cu structurile ruseşti solid implantate pe teritoriul ţării, care favorizează, prin diferite mijloace, consolidarea limbii ruse. Cinci miniştri, dar şi unii parlamentari, nu cunosc limba statului. Ei nu vorbesc decât limba rusă, care pătrunde alarmant în toate sferele de activitate. Numeroasele posturi ruseşti de radio şi de televiziune, care au împânzit tot teritoriul dintre Prut şi Nistru, constituie o reală primejdie pentru limba basarabenilor. Sub această presiune puternică din partea limbii ruse limbajul băştinaşilor se degradează din ce în ce mai mult. Mai trist este faptul că aceşti oameni politici nici nu sunt conştienţi de nivelul degradării limbii pe care o vorbesc. Frazele sunt încărcate cu cuvinte ruseşti. Şi nu este vorba doar de o alternanţă de coduri, ci de o hibridizare foarte frecventă de genul „eu oformez", „eu vîcliucesc", care rezultă din cuvinte ruseşti utilizate cu dezinenţe româneşti. Ruptă de la limba română, purtătoarea culturii autentice româneşti, limba vorbită în Basarabia nu a evoluat în mod natural, ci a intrat într-o stare de stagnare. În vocabular au apărut multe goluri, pe care băştinaşii au început să le umple cu lexeme din limba intrusă care, de decenii, le stă la îndemână. Din cauza lipsei unor cunoştinţe adecvate în domeniul lingvisticii, basarabenii recurg şi la creaţii artificiale de tipul *noi precăutăm* – pentru „noi examinăm" sau *i-am cadonat* – pentru „i-am dăruit (ceva), i-am făcut cadou, i-am oferit". Sunt frecvente, prin analogie cu limba rusă, cazurile de schimbare de gen: *lexica bogată, mai dă-mi un şans, în preambulă, mi-am luat revanşul, vreau limonad, sufăr de pancreatit, conţine nicotin, capotul maşinii* ş.a.m.d.

La una din conferinţele organizate la Chişinău, cu genericul *Terminologie şi Limbaje Specializate*, în cadrul căreia specialiştii basarabeni se arătau foarte alarmaţi de situaţia lingvistică din RM, un invitat ne-a dat de înţeles că nu avem motive să ne speriem de pătrunderile masive de cuvinte ruseşti în vocabularul românilor basarabeni. Este o cale de îmbogăţire a limbii – a precizat acesta. Un altul ne-a precizat că nu trebuie să abordăm probleme de politică lingvistică, aceasta fiind treaba statului. Ultima remarcă o lăsăm fără comentarii. Drept răspuns la această replică ar putea servi, de exemplu, articolul *Rolul lingvistului în procesul de planificare a funcţionării limbilor în societate*, autor Gh. Moldovan (vezi „Limba Română", nr. 10, tomul XV, Chişinău, 2005, p. 56-64). În ceea ce priveşte îmbogăţirea limbii prin împrumuturi lexicale, suntem de părere că acest fenomen este benefic până la o anumită limită, chiar şi pentru o limbă care se dezvoltă nestingherit în condiţii de unilingvism. Limba română din Republica Moldova se află în stare de conflict cu o limbă intrusă. Bilingvismul, declarat „armonios" de ruşi şi, apoi, „social" de ideologii locali, este, de fapt, un bilingvism de profundă inegalitate, care favorizează degradarea limbii băştinaşilor şi duce la ceea ce numeşte C. Hagège „eroziune funcţională" a limbii. Înlocuirea masivă a cuvintelor româneşti din limba comună cu rusisme – *spravcă* pentru „adeverinţă, certificat"; *coftă* pentru „bluză"; *iubcă* pentru „fustă"; *pidjac* pentru „sacou, veston"; *sumcă* pentru

BDD-V2392 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

„poşetă, geantă, sacoşă”; *prodaveț* pentru „vânzător”; *cleioancă* pentru „muşama”; *propiscă* pentru „înscrierea în cartea de imobil; viză de reşedinţă”; *ostanovcă* pentru „staţie de autobuz (troleibuz)”; *doverenosti* pentru „procură; delegaţie”; *faneră* pentru „placaj”; *crască* pentru „vopsea”; *bancă* pentru „borcan” etc. – subminează fondul lexical al limbii băştinaşilor. Substituiri masive au loc şi în lexicul terminologic: *ruli* pentru „volan”; *davlenie* pentru „presiune”; *bucsir* pentru „remorcher”; *zajim* pentru „clemă”; *troinic* pentru „teu”; *trubă* pentru „conductă, ţeavă, tub”; *cnopcă* pentru „buton”; *slesari* pentru „lăcătuş”; *nasos* pentru „pompă”; *parus* pentru „velă”; *vint* pentru „şurub” ş.a.m.d.

Din toate întreprinderile Republicii Moldova, 85% se află în mâinile ruşilor. Acest lucru reduce drastic cadrul de funcţionare a limbii române comune şi specializate. În comunicarea specializată se foloseşte terminologia rusească. Supravieţuirea unei limbi depinde, însă, de modul în care ea poate satisface nevoile de comunicare în toate domeniile. O limbă care nu este actualizată, modernizată „commence par perdre son prestige et finit par disparaitre [...] Cette langue doit posséder une terminologie moderne de création ou d'emprunt qui permette de ce référer à tous les concepts nouveaux de l'évolution de la société [...]”[4]. Pentru o limbă vernaculară aflată în situaţie de bilingvism neegalitar sunt primejdioase atât calcurile lexicale gen *volantă, concediale* etc., cât şi cele sintactice: *el este după volan* (rus: он за рулем), *am locuit sub Moscova* (жил под Москвой), *eu citesc fizica la an I* (читаю физику на I курсе), *sunt pe foaie de boală* (я на бльничном), *ea este în decret* (она в декрете), *trebuie să primim o hotărîre* (мы должны принять решение), *mi-am spălat capul* (я помыл голову), *la tine mama-i frumoasă* (у тебя мама красивая), *nu mi s-a primit* (не получилось) ş.a.m.d.

Împrumuturile, calcurile, clişeele din limba rusă au luat nişte proporţii alarmante, care ar putea submina sistemul limbii în cazul în care nu s-ar lua măsuri de revenire la normalitate. După cum afirmă C. Hagège, împrumuturile din limba intrusă se integrează în vorbirea autohtonilor şi „passent de la fortuité du discours à la nécessité du systeme”[5]. Împrumuturile afectează în mod direct şi cele mai structurate şi rezistente părţi ale limbii: fonetica şi gramatica. Dacă procesul de erodare continuă, limba este sortită dispariţiei – afirmă C. Hagège.

Nu am vrea să fim atât de pesimişti, dar ne pune pe gânduri şi ceea ce se întâmplă cu pronunţia basarabenilor. Unii diftongi sunt disociaţi: ospici-u, luci-u, orgoli-u, sacrifici-u. Pronunţarea unor cuvinte se face după modelul rusesc: *abonent*, *pensioner, acţioner*. Sunt frecvente cazurile de pronunţie alterată a ocluzivelor dentale *d* şi *t* în poziţie iniţială urmate de vocalele *i* şi *e*: *ţeatru*, *ţerasa*, *ţermometru*, *ţimbru*, *ţigru*, *dzevreme*, *dzeplin*, *dzeodată*, *dzietă*, *dzialog*. Vocalele *a* şi *o* sunt diftongate în unele cuvinte: *pleajă*, *leapsus*, *dublior*, *montior*, iar diftongul *ea* se reduce la *a* (*ţavă*, *sară*). Şi în accentuare au apărut neregularităţi. Cuvintele oxitone devin paroxitone în vorbirea basarabenilor. Deplasări de accent se constată atât în cuvintele de uz comun, cât şi în cele terminologice: *séctor, álgebră, órgan, róbot, diplóm, filólog, inérţie, melódie, sinónim, merceólog, átom, catalizátor, generátor* etc.

Şi generalizarea calcurilor sintagmatice în vorbirea băştinaşilor afectează grav sintaxa: *eu am spălat toate băncile de sub smîntînă* – pentru „eu am spălat toate

[4] Cabré, M. T., *La terminologie. Theorie, méthode et application*, Les presses de l'Université d'Ottawa, 1998, p. 94-96.
[5] Hagège C., *op. cit*., p. 109.

BDD-V2392 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

borcănaşele de smântână"; *la mine părinţii sunt tineri* – pentru „părinţii mei sunt tineri"; *la mine asta-i tot* – pentru „eu am terminat (în luări de cuvînt)"; „au lăsat totul pe seama comunelor, *haznaua cărora e goală* [...] – pentru „a căror haznauă e goală"[6]; *a fost vaccinat după calendar* – pentru „a fost vaccinat conform calendarului" ş.a.m.d.

După cum vedem, toate aspectele limbii sunt afectate şi, dacă intruziunea limbii ruse va continua cu aceeaşi agresivitate şi pe viitor, consecinţele pot fi destul de grave. Profesorul R. Piotrovski afirmă că, în asemenea circumstanţe, limbile naţionale sunt învinse, scoase din viaţa socială, iar mecanismul lor intern de dezvoltare se destabilizează şi „în cazul în care sinergetica limbii este slabă, distrusă, limba este sortită pieirii. Dovada o avem chiar alături, în Belarus."[7]. Dacă ţinem cont de ritmul de dispariţie a limbilor în lume, spusele profesorului R. Piotrovski referitoare la româna din Republica Moldova nu par a fi o alarmă falsă.

Totuşi, înclinăm să credem în optimismul manifestat de regretata Mioara Avram, optimism care „se bazează pe încrederea în capacitatea limbii române de a depăşi perioadele de criză şi de a se scutura de efectele lor negative. Această capacitate a fost demonstrată, în diferite momente ale istoriei limbii noastre [...]"[8]. Cunoscuta lingvistă face analogie între starea lingvistică din Republica Moldova şi cea din principate în perioada dintre anii 1829-1853 şi chiar de mai târziu. Autoarea aduce în sprijinul punctului său de vedere câteva exemple extrase din lucrarea *Observaţii asupra lexicului unor documente de la 1848*, autor E. Şerban (1958): „Să-i prindeţi si doprosindu-i să-i daţi la cea mai apropiată nacialstvă; Să-l arestuiască la zastavă [...] încredinţându-l sub raspisca comandirului". Cu părere de rău, la această distanţă de timp, constatăm că vorbirea basarabenilor este şi astăzi la fel de „poluată". Să nu uităm că limba română din Basarabia a fost marginalizată timp de 173 de ani. În condiţiile vitrege pe care i le-au creat ţarismul şi bolşevismul, limba română din Republica Moldova mai este şi astăzi mutilată în multe domenii de activitate.

Din numărul de cauze – politice, ideologice, economice, demografice etc. – care duc la degradarea vorbirii am vrea să mai menţionăm doar una, poate cea mai gravă la ora actuală: **degradarea identităţii**. Cele două regimuri – ţarist şi sovietic – şi-au atins scopul: uzurparea identităţii autohtonilor. Pentru o bună parte din băştinaşi, care şi-au pierdut sentimentul de demnitate naţională şi patriotism, limba română nu mai este un templu sacru, ci o monedă de schimb.

Din cele expuse rezultă că, pentru redresarea situaţiei lingvistice în Republica Moldova, se cer măsuri concrete din partea preşedinţiei, parlamentului şi cabinetului de miniştri. Este neapărat necesară elaborarea unui program complex de dezvoltare **durabilă** a limbii, pentru ca aceasta să devină o limbă a modernităţii. Legislaţia lingvistică adoptată la 31 august 1989, în circumstanţe de ocupaţie rusească, trebuie să fie actualizată, adaptată criteriilor unui stat independent. Este necesar să se revină, în primul rând, la glotonimul **limba română**, aşa cum a fost el votat la 27 august 1991 în

[6] Prof. A. Ciobanu consideră că utilizarea masivă în limba scrisă a făcut din structura *copilul părinţii căruia* un dublet pentru *copilul ai cărui părinţi*, iar uzul va decide. Vezi *Norma literară în evoluţie*, în „Limba Română", nr. 6-12, tomul X, 2000, Chişinău, p. 48-58.

[7] R. Piotrovski, *O problemă vitală – ocrotirea limbii române în Republica Moldova*, în „Literatura şi Arta", nr. 26, 29 iunie, 2006.

[8] M. Avram, *Consideraţii asupra situaţiei limbii române în Republica Moldova*, în „Limba Română", nr. 5, tomul XLI, 1992, Bucureşti, „Limba Română", nr. 7-8, tomul XIV, 2004, Chişinău, p. 228-233.

BDD-V2392 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

Actul de Independență a Republicii Moldova. Statul trebuie să adopte o politică lingvistică clară şi înțeleaptă, prin care limba română să fie protejată ca limbă oficială a statului. Organelor de stat şi instituțiile de învățământ trebuie să ia măsuri în vederea lichidării analfabetismului lingvistic şi schimbării mentalității. Republica Moldova nu-şi mai poate permite luxul de a pregăti în limba rusă cadre pentru economia națională, fiindcă această practică va genera pe viitor tensiuni în societate şi va perpetua situația de conflict lingvistic.

Le bilinguisme inégalitaire et ses conséquences

L' élaboration d'une politique linguistique dans les Etats post-coloniaux dépend tout d'abord de la prise de conscience de la réalite linguistique et de la volonté des nouveaux dirigeants. Formés par le système soviétique en langue russe, langue de enseignement, les dirigeants actuels de la République Moldova, même après 15 ans d'indépendance n'ont pas une politique linguistique claire et ferme qui puisse redonner à la langue vernaculaire, le roumain, ses droits de langue d'Etat. Le bilinguisme inégalitaire, déclaré «harmonieux» sous le régime sovietigue et «social» sous le régime actuel a de graves conséquences sur la langue des autochtones. Toutes les parties du système linguistique sont atteintes. Des mesures urgentes sont nécessaires pour arrêter la dégradation.

BDD-V2392 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)